

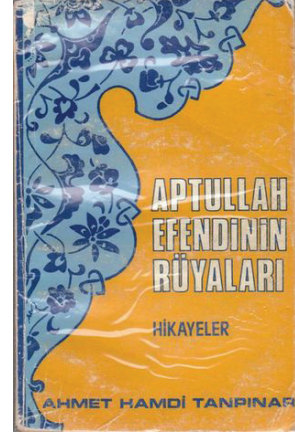
“ABDULLAH EFENDİ’NİN RÜYALARI” YA DA DELİLİĞİN RÜYA HÂLİ

Mehmet NARLI

Tanpınar’ın “Abdullah Efendi’nin Rüyalari” adlı öyküsü, rüya ve bilinç akışı tekniklerinin sarmalında kurulan bir öyküdür. Tanpınar’ın rüya olarak kurduğu öyküler, onun şiir ile rüya arasında kurduğu bağı hatırlatır. Şiirin uyku ile uyanıklık arasındaki şuurlu bir seziden doğduğunu; şiirin, uyanık bir gayret ve çalışma ile kurulan bir rüya olduğunu söyler Tanpınar: *“İç içe iki oda gibi uyanık hayat ile rüya hali yan yana dururlar. Bir anda karanlık bir eşik atlanır ve bir başka yıldızın kendisine mahsus nizamı altında, başka bir zaman ve uyanık halden çok ayrı, daha geniş imkanı, daha kesif, son derecede hızlı ve tesadüfe bağlı bir hayat başlar”* (Tanpınar, 1998). Öyküdeki Abdullah Efendi, şiirini kuramayan, uyku ile uyanıklık arasında bilincinin insicamını kaybeden bir kişidir. Gerçekle kâbusu, nesne ile imgeyi, kronolojik dizgeyle başsız ve sonsuz iç varlığını karıştıran bir kişi, ancak rüyayla, kâbusla, iradesiz hatırlamalarla anlatılabilir. İnsanın, eşyanın, sözün, bütün görüntü ve biçimlerin arkasını yoklamak isteyen, kendi gerçekliğinin ne olduğunu, nasıl yapılmakta olduğunu görmek isteyen biri, bize iç yolculuklarını, bilinç sıçrayışlarını, tiksinti ve arzularını anlatsa onun ya rüya gördüğünü ya sanrı içinde olduğunu ya da aklını oynattığını düşünmez miyiz?

Daha ziyade kendi içinde yaşamaya alışmış olan Abdullah Efendi, beş arkadaşıyla neşeli bir gece geçirmektedir. Gelirken, beraberinde taşıdığı ruh hâletinden ayrılmış olmanın hazzı içinde konuşur; eğlenir, nükteler yapar. *“Hakikatte Abdullah Efendi, ömürlerinin sonuna kadar kendileri olmaktan kurtulamayan nefislerini bir an bile unutmayan, köşesinde gizli mütecciss, gayrimemnun ve zalim ikinci bir şahsın mevcudiyetini, onun zehirli tebessümünü inkâr ve istihfaftan hoşlanan gururunu ve her an için ruhu insafsız bir muhasebeye davet edişini duyan insanlardan”* (Tanpınar, 1983:162) biridir. Dolayısıyla bu neşeli saatler birdenbire sona erer ve Abdullah Efendi, hayatın sırrının kalmadığını görerek korkar. Çünkü anlaşılmaz ve durdurulamaz şekilde henüz olmamış olanı sezebilmekte, hatta görebilmektedir. Abdullah Efendi’de bu hâl üç sene önceki bir gecede başlamıştır. Gecenin sabahında *“odasında*

yıldız parıltılarının yamyassı ettiği; güneş ışığını gülünç bir şey gibi telakki eden, keheşanların sütü ile beslenmiş bir ilah yavrusu kadar mesut fakat dünyamıza yarı yabancı bir Abdullah Efendi” (Tanpınar, 1983:167) doğmuştur. Bundan sonra Abdullah Efendi için normallerin yaşadığı hayatın bütünlüğü ve basitliği kaybolur; artık öbür insanlar gibi yaşamak imkânsızdır. Gördüğü nesneler, kendi doğal biçimlerini kaybetmekte, bazen cübbesi altında kaybolan dervişler gibi yok olmaktadır. Herkesin içinde biteviye yaşadığı varlıkların bilinen değişmez görünüşleri, onun için şaşkınlıkla ve heyecanla karşılanacak şeylerdir. Eşya, insan ve çeşitli varlıklar kendi gerçek yüzleriyle görünmedikleri için Abdullah Efendi’nin tutunabileceği bir realite kalmamıştır. Bu durum akli muvazenesini sarsmakta, muvazene sarsıldıkça varlık bütünüyle yabancılaşmaktadır. Bir nesne bir veya birçok başka nesne olmayacağına ve kendisi normal insanların göremeyeceği şeyler gördüğüne göre demek ki delirmiştir. Abdullah Efendi, bir an, bir kişinin şapkası altında yok olduğunu; bir an ihtiyar bir papazın parçalanmış bir vücudu torbaya doldurduğunu; aynı zaman içinde bir genç kadının, âşığının kesik başını bir yıldız gibi boşluğa fırlattığını; bir cadının bir çocuğun kalbini yerinden kopardığını görür.

Abdullah Efendi, bunların vehim olduklarını düşünür düşünmesine de daima kendisiyle beraber olduktan sonra vehim olsa ne değişecektir. Belki de onu, âşık olduğu tabiat kadar düzgün, anlayışlı, çırpıçplak denecek kadar basit bir kadın ve himlerinden kurtarabilirdi. Ama ne yazık ki artık kendisi sadece bir Abdullah Efendi olarak hiçbir yerde var olmayacaktır. Bir Abdullah Efendi meyhanede iken diğeri geneleve gidecektir. Ne oradaki ne de buradaki nesnel dünyanın parçası olabilecektir. Biri kadınlarla cinsel temasa geçerken saplandığı korkudan çıkamayacak, diğeri, ruhsuz bir madde gibi donup kalacaktır.

Genelevden kaçarak ayrılan Abdullah Efendi meyhanede bıraktığı Abdullah Efendi’nin yandığını görür. Kendisini bir itfaiye erinin kucağından alarak defneder ve orada bulunanlara ölen Abdullah Efendi’nin çok yakın dostu olduğunu; kendi öldüğü ağ içinde boğulan bir örümcek gibi tehlikeli ruh hâletinin hazırladığı vaziyetler içinde çırpınıp durduğunu; bütün hayatının beyhude sarf edilen büyüklük hisleri ile dolduğunu söyler. Konuşan Abdullah Efendi’ye göre ölen Abdullah Efendi’nin en mühim tarafı istikrah hissidir. O, Allahsız bir mistiktir. Aşk bu mistiğin gayesi olmuştur ama aşkı o kadar idealleştirmiştir ki realitedeki manzarasına tahammül dahi edemiyordur (Tanpınar, 1983: 185-191).

Öyküdeki delirmenin kaynaklarına dair bazı işaretler vardır. Örneğin Abdullah henüz çocuk yaşta iken bir geceyi bir cesetle birlikte geçirmiştir. Bu imge, Tanpınar’ın *Huzur*’undaki Mümtaz’ın babasının cesediyle kaldığı geceyi hatırlatır.

Başka bir imge su içip delirme imgesidir. Abdullah, rüyasında elinde sürahi olan bir çocuk görmüş; çocuk, delirir diye ona suyu vermek istememiştir ama o anda hastahanededir ve pencereden baktığında kendisi olan bir adam görmüştür. Abdullah Efendi’nin deliliğinin türü konusunda kesin bir şeyler söylemek zordur. Bütün insanları, basitlikleri ve zavallılıkları ile gördüğü için büyüklük hezeyanı vurgusu yapılabilir. Mistik güçlerine ve insanlarla ilişkilerinin bozukluğuna eğilerek şizotipal kişilik bozukluğundan hatta halüsinasyonlarından ve kuşkuculuğundan hareketle paranoid şizofreniden söz edilebilir. Bu tür deliller, insan ilişkilerinde zayıftırlar. Doğüstü güçlerle ve batıl inançlarla yoğun biçimde meşgul olabilirler. Zaman zaman tuhaf konuşma ve görüntüleri dikkat çeker.

Öykünün sonunda birini yakarak öldürse, diğerine bir ölüm söylevi çekirse de Tanpınar’ın iki Abdullah Efendi’den de kurtulmak istediğinden emin değiliz. Kurtulmak istese, ya rüya, hayal ve halüsinasyonla kurulmuş hezeyanlı dünyanın dışında, bilinç düzleminde bir uyanış durumu belirlerdi ya da tasavvufun meczup idraki içinde bir “akıllı deli” tipine yönelirdi. Birincisini yapamazdı çünkü bilinç düzlemindeki bir uyanış, Tanpınar’ın rüya, hayal ve vehim arasındaki yaratıcı ama aynı zamanda haz ve günden oluşan “eşiği” duyuramazdı. İkincisini de yapamazdı; çünkü simgesel mistik düzeneği sık kullansa da Tanpınar, hiçbir zaman tasavvufun kaynağına inanmazdı. Dolayısıyla Tanpınar için, rüya, hayal ve halüsinasyonla kurulmuş hezeyanlı bir kurgu kaçınılmazdır. Çünkü onda uyanık hayat ile rüya, vehimle halüsinasyon yan yana dururlar. Daha geniş, daha yoğun, daha hızlı ve iç içe girmiş yaşantılar, ancak bu yan yanalıkta var olabilirler. Abdullah Efendi de ancak bu yaşantı biçiminde insanların iç dünyalarını gördüğüne inanabilir. İnsanlar, belki de bütün içlerini sırsız bir aynaya bırakmışlardır ve Abdullah Efendi’nin yazar hâli olan Tanpınar, o aynada her şeyi görür. Ayna ve iç dünyanın çirkinliği, karanlığı, kötülüğü, bireyin azap duyduğu, utandığı iç dünyasını dışa vurmak olarak okunabilir. Aynaya bakmak, kendi iç kötülüklerini genel olarak insan türünde görmektir. Bütün bu bilmelerden sonra Abdullah veya yazar, insanların yüzüne nasıl bakacaktır? Delilik, belki de bu yüze bakamayışın örtüsüdür Tanpınar’da. Ama aynı zamanda şu mesajı da içerir: Bu kadar çirkin ve galiz bir dünya “ancak bozulmuş bir düşünce”yle öyküleştirilebilir.

Atıflar

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1983), “Abdullah Efendinin Rüyaları”, *Hikâyeler*, Dergah Yayınları: İstanbul, s. 161-208.

_____ (1998), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları: İstanbul.